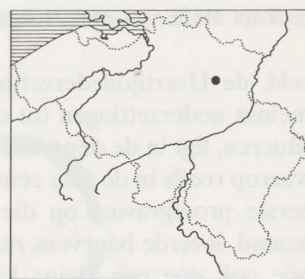

L. VAN IMPE, K. MAES & G. VYNCKIER

Archeologie tussen Gete en Herk (gem. Herk-de-Stad)

Interimverslag 1986

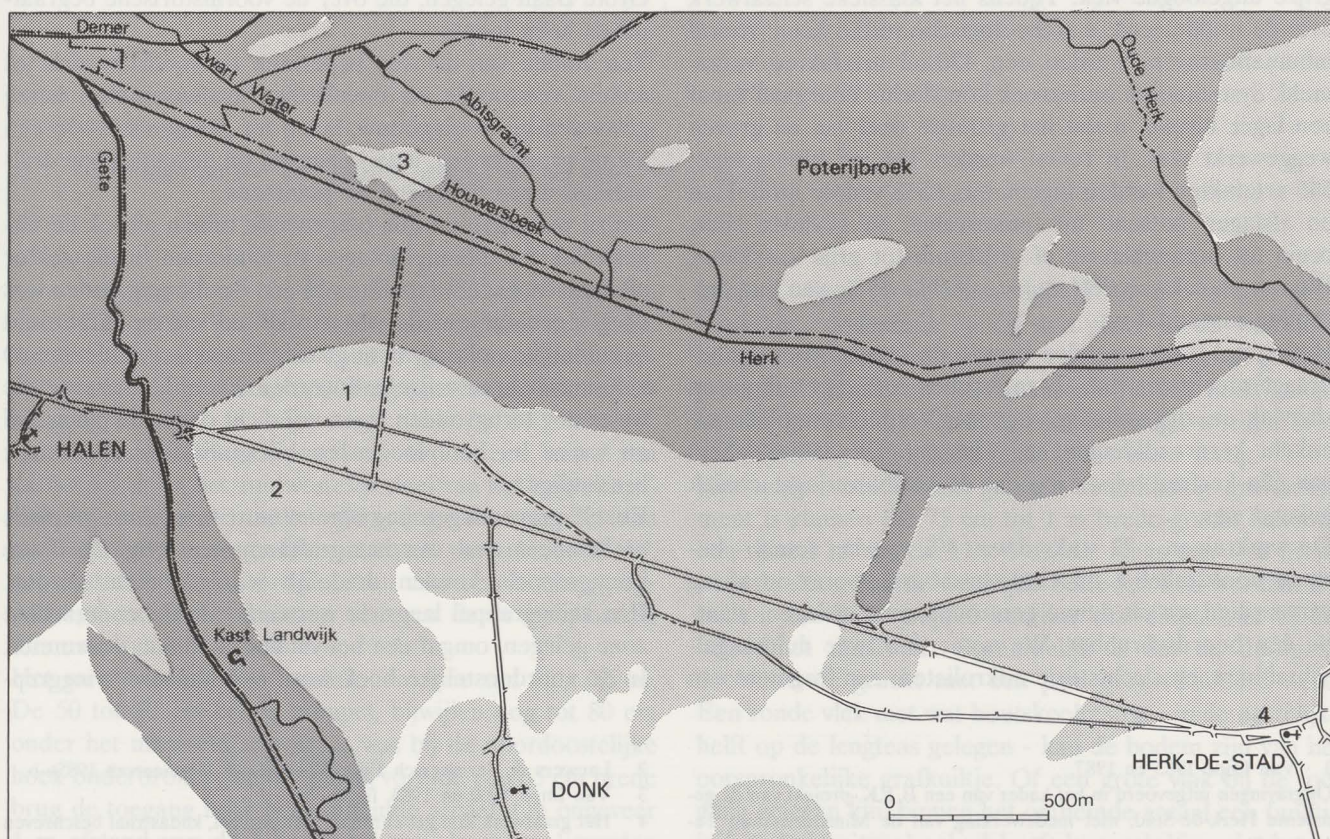

Tussen de diverse percelen, die in de loop van de voorgaande jaren te Donk opgegraven waren, lag nog een ruime zone waar tot nu toe nog geen onderzoek mogelijk geweest was. Tijdens de campagne van 1986 (15 juni tot 31 oktober) legden we er drie grote proefsleuven open (fig. 1: 1). Tot onze verwondering kregen we hier een beeld dat totaal verschillend was van datgene dat we in de onmiddellijke buurt ten noorden, oosten en zuidoosten bekomen hadden. Duidelijke archeologische sporen verbinden met de andere al gekende voorhistorische en Romeinse bewoningshorizonten en begraafplaatsen bleek niet mogelijk. Een groot gedeelte van het veld was in de

loop der eeuwen vrij diep bewerkt geweest, terwijl een verlaging van het terreinniveau heel wat sporen uitgewist kan hebben. Na drie proefsleuven meenden we het niet meer verantwoord in deze sektor tijd, geld en energie te investeren.

Het rooien van een grote plantage langs de zuidkant van de Grote Baan maakte eindelijk ruimte vrij voor onderzoek in de zuidelijke sektor van het urnenveld. Hier kenden we amper enkele bij draineringswerken of woningbouw gevonden graven (fig. 1: 2).

Ten noorden van eerstgenoemde zone binnen dewelke zich de mesolithische concentratie 'Donk I', het urnen-

1 Situatiekaart (valleien: donkergrijs; lichtlemige zandbodems: bleekgrijs; zandleembodems: wit).

veld, de IJzertijd nederzetting en de opeenvolgende Romeinse nederzettingen tot op het einde van de 4de eeuw situeren, ligt in de depressie van Halen-Schulen de 'donk', waarop reeds in de 8ste eeuw een kerk vermeld wordt. De eerste proefgraving op die plaats, nu *Oud Kerkhof* genaamd, leverde benevens resten uit de Karolingische periode ook nog een kleine concentratie van mesolithische artefacten op (fig. 1: 3)¹.

Tenslotte hadden we in het centrum van Herk-de-Stad zelf te maken met een beperkte dringende tussenkomst, toen bij de bouw van een nieuw warenhuis enkele waterputten vrijgelegd werden (fig. 1: 4).

Donk-Oud Kerkhof: Mesolithicum

Het *Oud Kerkhof* (fig. 1: 1) ligt op een in de vallei nog amper boven het recent aangevoerd alluvium uitstekende duin. Het is een duin opgebouwd uit het tardiglaciaal lokaal opgestoven zand, boven op massieven van oudere dekzanden. Meerdere van deze duinruggen blijken in diverse perioden van de voorgeschiedenis op de mens een aantrekkingskracht voor tijdelijk of langduriger verblijf uitgeoefend te hebben.

De oud-mesolithische sites, bekend als Schulen I-IV, liggen ongeveer 700/800 m meer in noordoostelijke richting en zijn reeds eerder onderzocht.

Het was bijgevolg helemaal geen verrassing toen bij het graven van de grote West-Oost gerichte proefsleuf over het *Oud Kerkhof*-duin vuursteenartefacten opgespit werden. De spreiding van de silex bleef beperkt tot een bleekgrijze uitgeloogde vlek. Tijdens het klassieke schaaferk over de middeleeuwse archeologische resten heen, vooral inhumatiegraven, werden een 130-tal artefacten verzameld. Systematisch onderzoek kon slechts doorgaan vanaf een lager niveau, nadat het grootste deel van de graven weggewerkt was. In totaal werden 111 m² blootgelegd; 546 artefacten werden ingemeten. 85% van de artefacten en afslagen bestond uit fijnkorrelige en gevlekte silex, bruin tot honingkleurig of grijsbruin tot grijs van kleur. Wommersomkwartsiet maakt slechts 15% van het gebruikte materiaal uit.

Het aantal teruggevonden kernen en kernfragmenten bedraagt niet meer dan 7; ze hebben alle meer dan één slagvlak en zijn volledig uitgeput. Verder vermelden we enkele kernrandklingen en -afslagen. De aanwezigheid van één kerfrest wijst erop dat de kerfhalveringstechniek gekend was.

De werktuigen - 22 stuks d.w.z. 4% van het totaal - bestaan hoofdzakelijk uit eindschrabbers, vooral op afslag vervaardigd, en uit dunne geretoucheerde afslagen, waarbij één boordschrabber. We noteerden twee duimnagelschrabbers, en slechts drie mikrolieten: een fragment van

een spits met schuine afknotting, een smalle mikrokring met afgestompte boord en een ongelijkbenige driehoek met korte kleine afknotting. Een mooi gevormde kling in Wommersomkwartsiet vertoont op de linkerboord een ondiepe kerf.

	S	W	Tot.	%
Kernen + fragmenten	5	2	7	1.28
Kernverseringen	8	4	12	2.20
Debitage	431	70	501	91.76
Stekerafslagen	1	-	1	0.18
Proximale kerfrest	-	1	1	0.18
Werktuigen	18	4	22	4.03
Klingen met gebruiksret.	2	-	2	0.37
Totaal	465	81	546	100.00
%	85.16	14.84	100.00	

Door de gelijkenis tussen het op het *Oud Kerkhof* teruggevonden materiaal en dit van de sites Schulen I-IV en Donk I² - dit laatste op de zuidoever van de depressie gelegen - kan dit kleine ensemble in het Oud-Mesolithicum gesitueerd worden.

Donk-urnenveld: de zuidsektor

Onze kennis van het urnenveld was gesteund op enkele grotere onderzochte zones, beide ten noorden van de Grote Baan gelegen, die over de voorhistorische begraafplaats heen loopt.

Ten zuiden van de weg beperkten de vondsten zich tot enkele verstoorde en onvolledige grafensembles, hetzij gevonden bij woningbouw, hetzij ter gelegenheid van een kleine proefgraving, hetzij opgespit bij de aanleg van draineringsbuizen doorheen de plantages.

De rij woningen en hun omgevende tuinen alsook de uitgestrekte fruitboomplantages verhinderden in die sektor elk onderzoek³. De rooïing van één der boomgaarden was dé gelegenheid om de uitgestrektheid van het urnenveld in zuidelijke richting na te gaan⁴. Een oppervlakte van 40 x 40 m mocht er vrijgelegd worden. De enkele graven die we er nog terugvonden lagen vrij dicht onder de ploegzool en waren bij het ploegen en bij egalisatiewerken sterk beschadigd.

Enkele graven lagen nog binnen het ritueel door greppels omheinde areaal van het grafmonument (fig. 2). Twee kringgreppels konden duidelijk waargenomen worden. Een kringgreppel langs de westrand van de onderzochte zone gelegen, omgaf een heuvel van ca. 8,5 m doormeter. In de noordoostelijke hoek werd een kleinere kringgreppel

1 Van Impe 1983 en 1987.

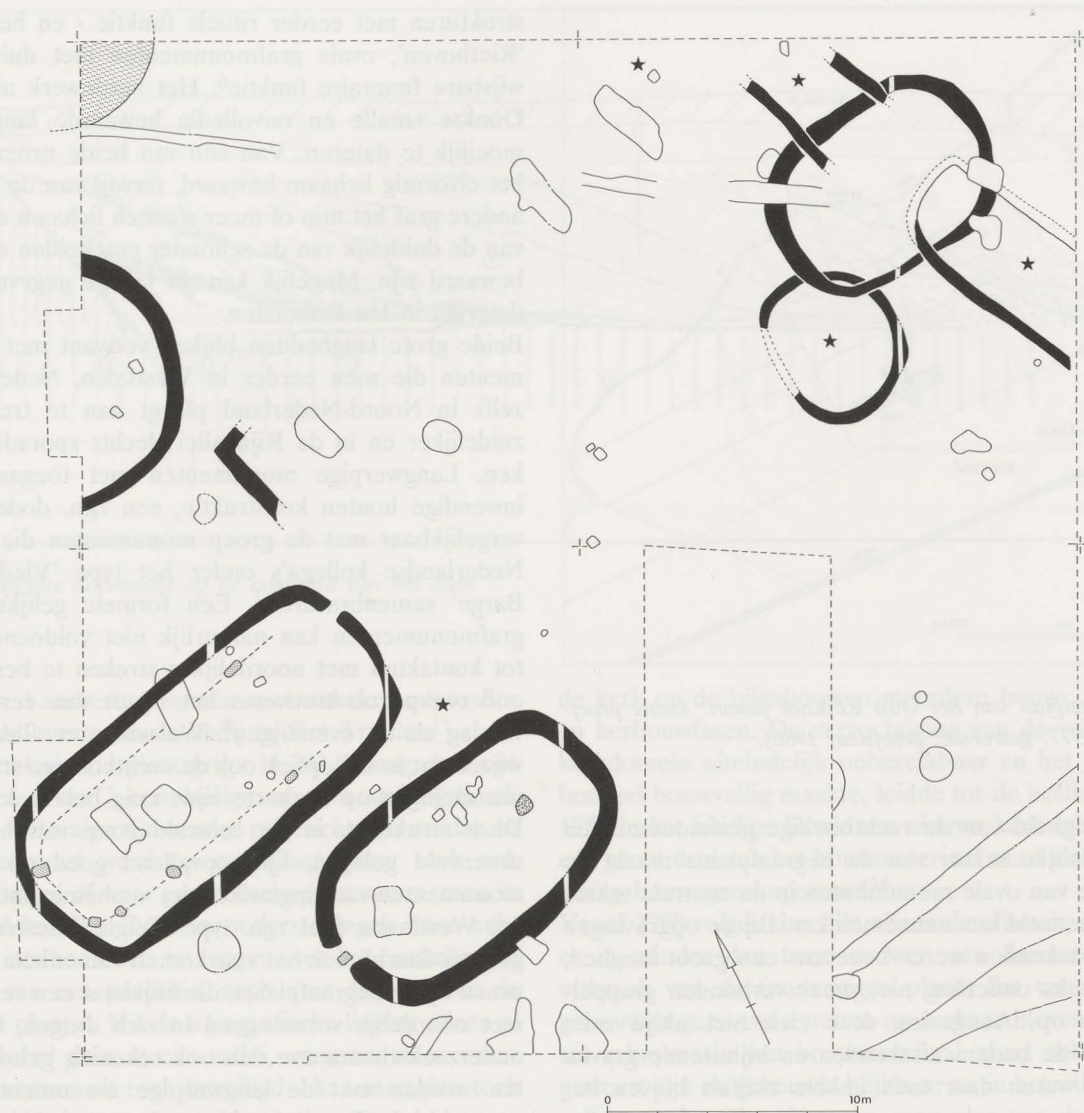
Opgravingen uitgevoerd in het kader van een B.T.K.-project van de gemeente Herk-de-Stad, met medewerking van de Ministeries van Tewerkstelling en Arbeid en van Begroting, en onder de wetenschappelijke leiding van de Nationale Dienst voor Opgravingen.

2 Lauwers & Vermeersch 1982; Vynckier & Vermeersch 1985a-b.

3 Van Impe 1980 en 1983, fig. 5.

4 Het graafwerk kon gebeuren op het perceel, kadastraal beschreven onder de 2de afd., Sie A, 348s. Wij danken de heer en mevrouw R. Leenaarts, eigenaars, voor hun instemming met het onderzoek.

2 Opgravingsplan van het zuidelijk gedeelte van het urnenveld te Donk.

pel - aangelegd rond een klein beendergraf - oversneden door een reeks van drie ovale grafmonumenten (zgn. 'langbedden'). Twee ervan kunnen gerekonstrueerd worden met behulp van greppelfragmenten en bodemverkleuringen.

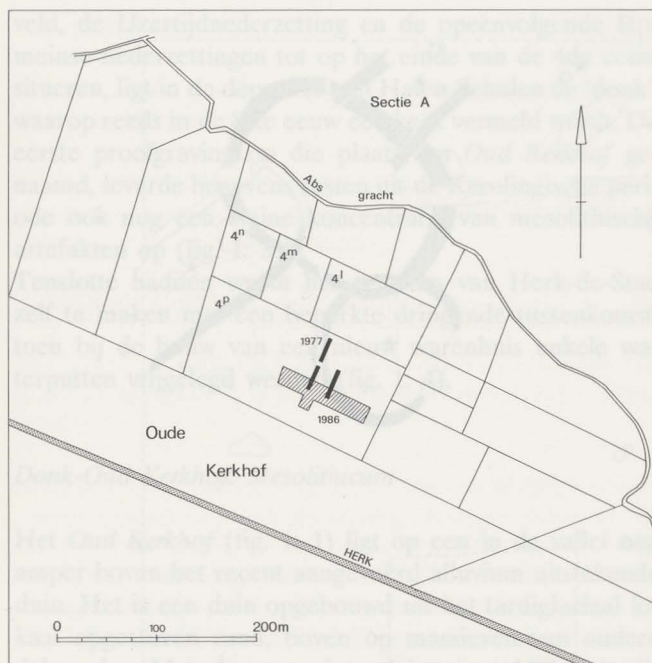
Het derde is gedrongen ovaal en omsloot een heuvel van ca. 8 x 5,5 m. In het zuidwestelijk deel van het opgravingsvlak kwamen niet zonder verrassing twee parallel aan mekaar aangelegde grafmonumenten voor, beide O.-W. georiënteerd. Ten noorden ervan zou een hoekig greppelfragment op het bestaan van een derde gelijkaardig monument kunnen duiden.

Het meest noordelijke omsluit een zone van 16 x 6,5 m. De 50 tot 80 cm brede greppel, bijwijken nog tot 80 cm onder het maaiveld te volgen, was bij de noordoostelijke hoek onderbroken: op die plaats vormde een 65 cm brede brug de toegang naar het omheinde areaal. Op ongeveer 1 m afstand van de binnenrand van de greppel werden enkele sterk uitgeloopte verkleuringen opgetekend, die

kunnen wijzen op de aanwezigheid van een houten paalstructuur (dodenhuis ?). Of een grote in de westelijke helft van de omheinde ruimte en op de lengteas gelegen grote kuil binnen het monument een functie heeft gehad, kan bij gebrek aan vondsten niet bevestigd worden. Van een bijzetting vonden we geen spoor meer terug.

Het andere zuidelijker gelegen rechthoekig grafmonument is kleiner. De 75 cm tot 1 m brede gracht bakende een ruimte af van ca. 11 x 6 m, die langs een 1 m brede onderbreking aan de westzijde betreden kon worden. De bodem van deze greppel bereikte een diepte van 70 cm onder het maaiveld. Opmerkelijk is dat de doorgang doorheen de gracht met een paal gebarricadeerd werd. Een ronde vlek met wat houtskoolresten - in de oostelijke helft op de lengteas gelegen - kan de bodem zijn van het oorspronkelijke grafkuiltje. Of een grote vlak bij de toegang gelegen kuil binnen het omheinde areaal een functie in het dodenritueel gehad heeft kan ook hier niet bevestigd worden.

3 Kadasterplan van het Oud Kerkhof (zwart: kleine proefsleuven uit 1977; gearceerd: proefsleuf 1986).

De aanwezigheid van de rechthoekige grafmonumenten op de zuidelijke sektor van de begraafplaats maakt de identifikatie van ovale monumenten in de centrale sektor van het urnenveld iets aannemelijker. Bij de opgravingen in 1977/78 tekenden we er benevens een groot langbed, ook een reeks onderling niet meer verbonden greppelfragmenten op. Aangezien deze zich niet altijd even duidelijk in de bodem aftekenden en bijhorende graven ontbraken, waren daar toch enkele twijfels blijven bestaan⁵.

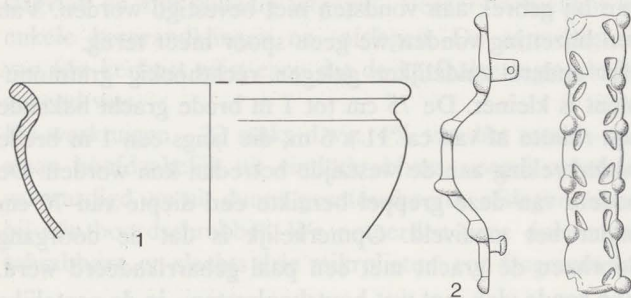
Langwerpige grafmonumenten, over het algemeen als 'langbedden' aangeduid, werden in 1966 door G. J. Verwers ondergebracht in twee groepen: het zgn. type 'Goirle' - lange en smalle gegroepeerde ovale greppel-

strukturen met eerder rituele functie - en het zgn. type 'Riethoven', ovale grafmonumenten met duidelijk aanwijsbare funeraire functie⁶. Het aardewerk uit de beide Donkse smalle en onvolledig bewaarde langbedden is moeilijk te dateren. Van één van beide urnen is slechts het eivormig lichaam bewaard, terwijl van de urn uit het andere graf het min of meer sferisch lichaam en scherven van de duidelijk van de schouder gescheiden cylinderhals bewaard zijn. Mogelijk kan dit laatste gegeven nog een datering in Ha B toelaten.

Beide grote langbedden blijken verwant met grafmonumenten die men eerder in Westfalen, Nedersaksen en zelfs in Noord-Nederland pleegt aan te treffen, maar zuidelijker en in de Rijnvallei slechts sporadisch opduiken. Langwerpige monumenten met toegang en met inwendige houten konstruktie, een zgn. dodenhuis, zijn vergelijkbaar met de groep monumenten die Duitse en Nederlandse kollega's onder het type 'Vledder/Noord Barge' samenbrachten⁷. Een formele gelijkenis tussen grafmonumenten kan natuurlijk niet voldoende zijn om tot kontakten met noordelijker streken te besluiten. Dit onderwerp zou trouwens het opzet van een voorlopig verslag als dit overstijgen⁸. We willen er alleen even op wijzen dat in die optiek ook de rechthoekige struktuur met uitstulpingen op de korte zijde enig belang kan hebben. Deze struktuur, in de centrale zone van het Donkse urnenveld gelegen, lijkt opvallend goed op een reeks monumenten met ingewikkelder omheiningstruktuur uit het Westfaalse (het zgn. type 'Telgte/Raestrup')⁹. Voegen wij daarbij ook het voorkomen van enkele bikonische urnen op de begraafplaats, die blijkbaar een verwantschap met noordelijk vormgoed in zich dragen. Binnen dat onderzoeksthema zou dan ook rekening gehouden moeten worden met de langwerpige monumenten op het urnenveld de 'Roosen' te Neerpelt en met de imitaties van sleutelgatvormige greppels - d.w.z. kringgreppelheuvels met een sakraal of ritueel door een greppel omgeven voorhof - op de begraafplaatsen te Achel-Pastoorbos en Valkenswaard (NI)¹⁰.

Oud Kerkhof: Karolingisch domein

Ongeveer 500 m meer naar het noorden ligt op een tar-diglaciaal duin in de vallei het puin van de eerste kerk, die Donk ooit kende (fig. 1: 3). De oudste vermelding dateert uit 741/2 en is te lezen in een schenkingsakte. Bij akte schonk Rotbertus de kerk die hijzelf had laten bouwen en die toegewijd was aan de HH. Maria en Petrus, Johannes,

4 Kommetje in aardewerk (S. 1/3) en bronzen gelijkarmig mantelspeld (S. 2/3).

5 Van Impe 1980, 11 en pl. I.

6 Verwers 1966.

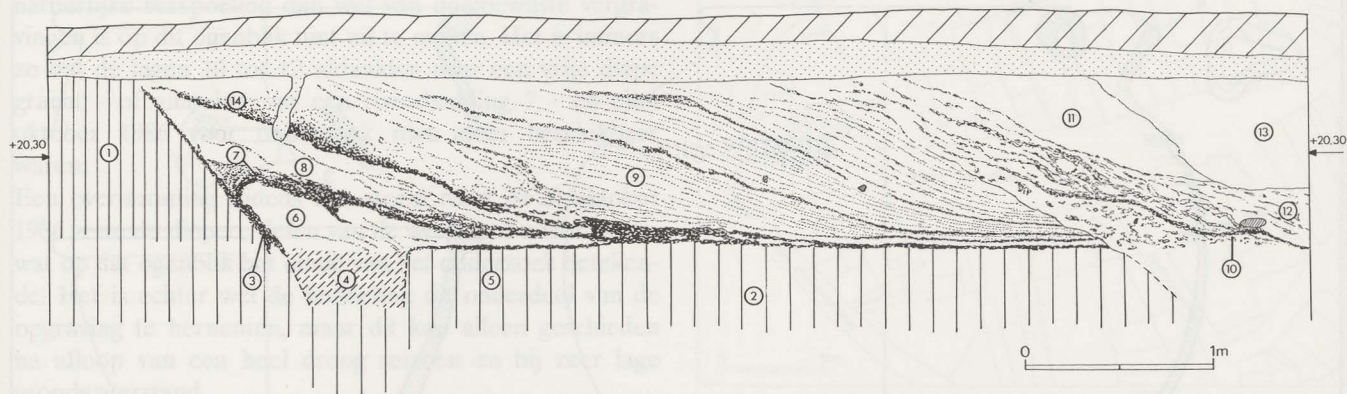
7 Kooi 1979, 130-131 en fig. 145; Wilhelmi 1975 en 1981b, 12-22, 92-97 en fig. 25.

8 Zie o.a. Wilhelmi 1981a en 1983.

9 Wilhelmi 1975 en 1981b, 22-29, 93-97, fig. 25; Van Impe 1980, pl. I.

10 Roosens & Beex 1962: graven 104 en 111; Beex & Roosens 1961; Brunsting & Verwers 1975.

5 Stratigrafische doorsnede op de oostrand van het duin.

Servatius en Lambertus, samen met enkele andere domeinen in de buurt aan de abdij te Sint Truiden¹¹.

Bij een schenking die plaatsgrijpt in 741/2 mag men ons inziens uitgaan van 2 eenvoudige veronderstellingen, nl. dat de kerk zelf enige tijd eerder opgericht was en dat dit bedehuis gebouwd werd op een plaats waar toch ook mensen woonden of waar gemeenschappen van mensen in de nabijheid leefden. Deze veronderstellingen laten echter niet toe iets konkreets te zeggen over het ontstaan van de kerk of van een parochie, noch over de aard van de bewoning te plaatse. Uit de topografische ligging alleen al - een geïsoleerd duin in een vallei, omgeven door water en dus van nature uit toch beveiligd - kan men dan toch wel afleiden dat het om een nederzetting van een hogere rang moet gaan. Dit laatste volgt ook uit de persoonlijkheid van Rotbertus zelf¹².

Met proefsleuven wilden we nagaan in hoever er vóór het midden van de 8ste eeuw sprake was van een Merovingische bewoningshorizont en of er misschien een link kon gelegd worden naar de bewoningshorizont, die we tot op het einde van de 4de eeuw op de zuidoever van de vallei hadden kunnen volgen¹³. Op het momenteel hoogste punt van het duin openden we een grote proefsleuf (fig. 3) en ontmoetten we het puinpakket, achtergebleven na de afbraak van het kerkgebouw vanaf het midden van de 18de eeuw. De abten van Sint-Truiden hadden vooral vanaf de 12de eeuw de kerk laten herbouwen en haar van meerdere bijgebouwen voorzien, waaronder een klein kloostertje, een residentieel gebouw en een schuur. In de aanvangsjaren van de 12de eeuw wordt er zelfs een *cella* vermeld. In de loop der daaropvolgende eeuwen kennen

de kerk en de bijgebouwen meerdere bouw-, destruktie- en herbouwfases. De vervochtiging van de vallei die het kerkdomein uiteindelijk onbereikbaar en het gebouwenbestand bouwvallig maakte, leidde tot de beslissing om in 1750 in het huidige Donk een nieuwe kerk op te richten; een groot deel van het bouw materiaal werd uit het oudere kerkgebouw gerekupereerd¹⁴.

Vanaf 1750 volgde dan niet alleen de afbraak, maar greep er in minder dan twee eeuwen een dermate grondige uitbraak van de funderingen plaats dat van de oudere gebouwen geen twee stenen op mekaar bleven. De drang tot rekuperatie van bouw materiaal moet zelfs zo groot geweest zijn en gebeurde blijkbaar zo in het wilde weg dat zelfs met de uitbraaksporen geen plan van de gebouwen gerekonstrueerd kan worden. Aan weerszijden van de puinkoepel lagen een massa inhumatiegraven. Enkele graven, waarbij een kist in een naar verhouding veel te grote grafkuil neergezet was, herinneren aan in voorgaande eeuwen gebruikelijke wijzen van bijzetten. Aangezien in de meeste grafkuilen nergens resten van bouwmaterialen - bijvoorbeeld brokjes baksteen, ijzerzandsteen of mortelresten - aangetroffen werden, menen wij dat het om een deel van het kerkhof gaat, aangelegd vóór dat er een stenen kerk stond en bouwresten over het omliggende terrein verspreid werden. Hoogstens kan het nog gaan om graven die aangelegd werden vóórleer de eerste stenen kerk in 1199 door brand vernield en puin over het terrein verstrooid werd.

Geen enkel graf leverde bijgaven. Slechts één graf leverde uit de vulling van de grafkuil een fragment van een klein bolvormig kommetje op, met uitbuigende onderkeelde rand en gemaakt uit bleekgrijze tot beige klei-aarde; de gladde zwart gesmoorde wand schilfert af (fig. 4: 1). Het is een aardewerkvorm die aan Merovingisch aardewerk herinnert en nog in de 7de eeuw kan voorkomen¹⁵. Langs de oostzijde van het duin sneden we een pakket zwarte, venige en met veel afvalhout hard aangetrapte oevers aan. Het stuifzand van het duin (fig. 5: 1) rust er op glauco-

11 Despy 1961.

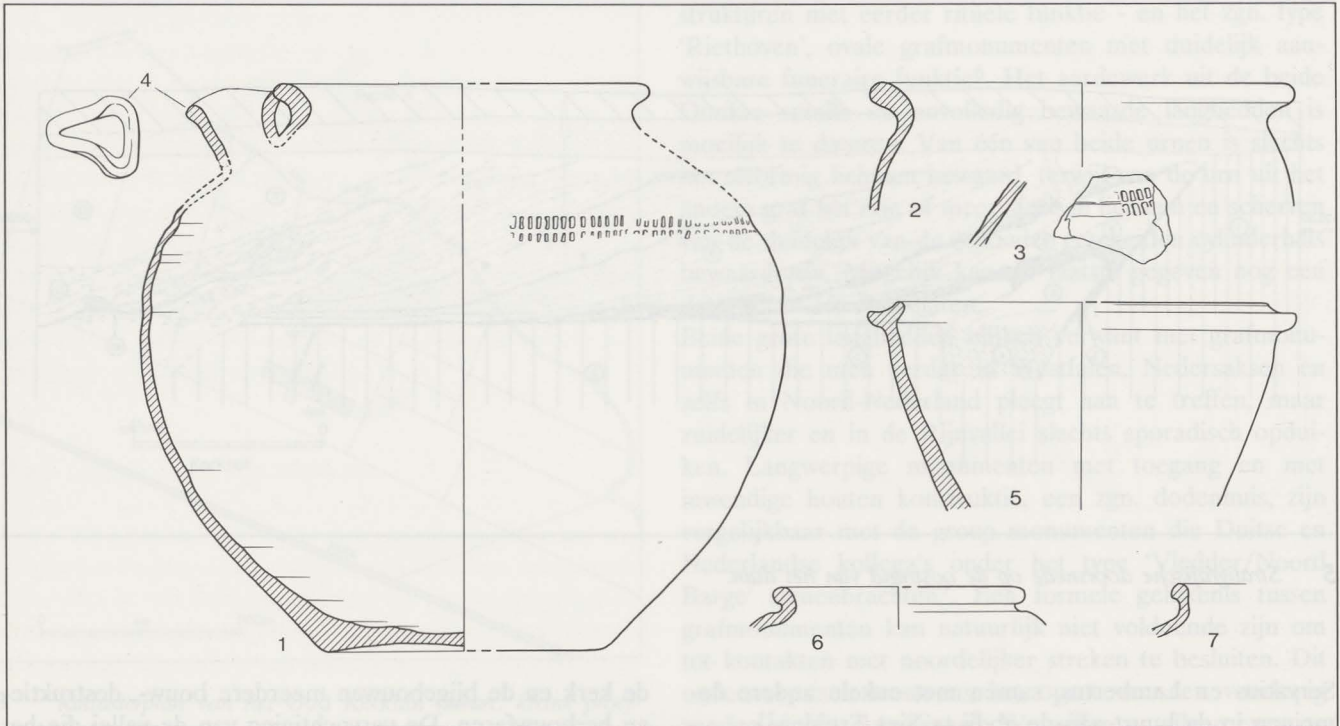
12 Werner 1980, 184-196, behandelt de persoon Rotbertus en belicht zijn situatie binnen de Karolingische adel.

13 Wij danken de heer en mevrouw Fr. Smet-Macours voor hun instemming met het onderzoek.

14 Overzicht van de voornaamste historische feiten: Houtman 1976.

15 Böhner 1958, I, 57: D16.

6 Karolingisch aardewerk. S. 1/3.

niethoudende dekzandpakketten (fig. 5: 2) en is er steil afgesneden en voorzien van een houten beschoeiing met planken en palen (fig. 5: 3-4). Van bij deze oeverbeschoeiing loopt een hard aangelopen laag horizontaal tot aan de rand van de gracht (of de rivier ?)(fig. 5: 5). Meerdere fasen, tijdens dewelke de oever bij lage waterstand toch begaanbaar was en met organisch materiaal, vooral houten takken, stukken schors en plankjes, bedekt werd (fig. 5: 7, 10 en 14) wisselden af met drogere perioden waarin verstuiwing mogelijk was (fig. 5: 6 en 8) en zelfs met een langere periode van hoge waterstand. In deze laatste fase blijkt een dik pakket van uiterst dunne zandige laagjes door een actieve waterloop - Demer of Herk ? - afgezet te zijn (fig. 5: 9).

Enkele lagen uit deze stratigrafie leverden aardewerk op dat voor de geschiedenis van het site niet zonder belang is. Laag nr. 8 (fig. 5) leverde bijvoorbeeld een gedraaide gladwandige zwartgesmoorde bolle kruik met korte omgebogen rand en voorzien van een eenvoudige radstempel op de schouderwieling (fig. 6: 1). Hierbij hoorden ook scherven van een gedraaide zwartgesmookte bol- tot eivormige pot, vergelijkbaar met aardewerk uit Dorestad en in de 7de en het begin van de 8ste eeuw te plaatsen (fig. 6: 2)¹⁶. In de daarboven liggende laag nr. 14 vonden we de bij de bolle kruik horende teut (fig. 6: 4), een grijze trechtervormige beker met sikkelvormige dekselgeul (fig. 6: 5) en tenslotte enkele randstukjes van bolvormige potten in beige tot oranjegeel dunwandig aardewerk (fig. 6: 6-

7)¹⁷. Trechtervormige bekers zoals fig. 6: 5 zijn in het Frankische vormgoed niet onbekend, onder meer in de Trierse Keizertermen¹⁸.

Boven deze oeverformaties stelden we de aanwezigheid vast van een dik pakket dunne zandige afzettingen blijkbaar aangevoerd door een actieve rivier (fig. 5: 9). Archeologisch gezien was dit pakket, voor zover we het over vonden hebben, steriel.

Daarop volgde later een nieuwe venige oeverformatie (fig. 5: 10) waarin nog 8ste/9de-eeuws kogelpotachtig aardewerk voorkwam. Deze laag wordt op zijn beurt afgedekt door een heel wat minder homogeen pakket, waarin totaal verschillende soorten aardewerk teruggevonden werden. Behalve fragmenten van aardewerk, die uit de oudere horizonten afkomstig zijn, vonden we er onder meer scherven van Badorfaardewerk met eenvoudige gerolstempelde reliëfbanden, kookpotten met zeer korte hals en omgeslagen rand, en Andenne-'manchet'-randen, die we dan toch bezwaarlijk vóór het midden van de 11de eeuw zouden verwachten. Uiteindelijk wordt de hele stratigrafische opbouw afgesloten door een enorm in de loop der late en postmiddeleeuwse periode afgezet alluviaal pakket. In deze afzettingen komt aardewerk uit diverse archeologische horizonten door mekaar voor: niet alleen scherven van potten nog aangemaakt in Merovingische traditie en dunwandig bikonisch aardewerk, maar ook Andenne-keramiek en meerdere soorten hoog-Middeleeuws geglaazuurd aardewerk¹⁹.

16 Van Es & Verwers 1980, 90-91: type W VA.

17 Id. 81-87: type W IIIA.

18 Hussong & Cüppers 1972, 95-115, o.a. type 8.

19 Informatie betreffende Karolingisch en later middeleeuws aardewerk: A. Matthys, waarvoor dank.

Laag 10 (fig. 5) dekt een andere af, die op haar beurt alle oudere oeverlagen afsnijdt: of dit een gevolg was van natuurlijke verspoeling dan wel van doelbewuste vergravingen is op dit ogenblik niet uit te maken. Het is immers zo dat de lagen 10 tot 12 afdaalden naar een vrije diepe gracht - of gaat het om een rivierbedding? - en eind oktober 1986 voor onderzoek niet meer beschikbaar waren.

Een overstroming tijdens een storm rond 20-23 oktober 1986 zette de diepere delen van de werksleuf onder water, wat op dat ogenblik het einde van het onderzoek betekende. Het is echter wel de bedoeling dit onderdeel van de opgraving te hernemen, maar dit kan alleen geschieden na afloop van een heel droog seizoen en bij zeer lage grondwaterstand.

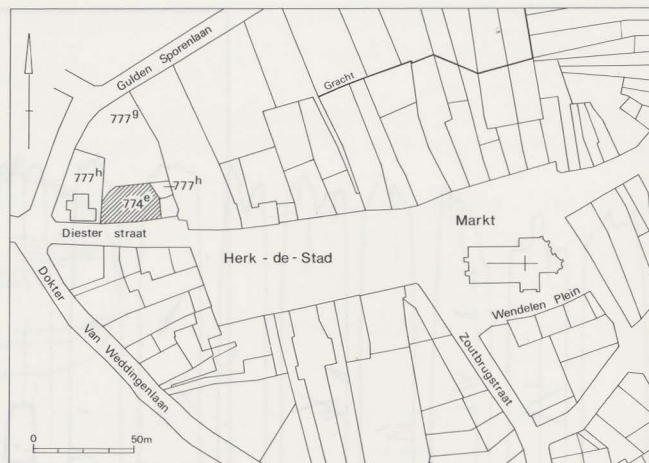
Tot slot kunnen we nog een kleine vondst vermelden, buiten kontekst aangetroffen: het gaat om een gelijkarmige fibula met zijknoppen en een 'kerfsnee'-achtig dekor (fig. 4: 2). Het is een type speld dat slechts zelden in de eigen archeologische kontekst teruggevonden wordt, maar blijkbaar geheel in een Karolingische kontekst zijn plaats heeft en dan vooral in de 8ste of de 9de eeuw²⁰.

Het lijkt er op dat het centrale gedeelte van het duin in de loop der eeuwen afgevlakt werd: dit zou kunnen verklaren waarom we onder het puin van de stenen gebouwen geen sporen van de Karolingische kerk terugvonden. Was dit aanvankelijk een tegenvaller, dan zal het onderzoek van de duinrand met de mekaar opvolgende oevers toch perspectieven bieden voor verder onderzoek, niet alleen voor de geschiedenis van het site zelf, maar ook voor de studie van het Karolingisch aardewerk in het algemeen. Het aardewerk komt er immers voor in een gesloten stratigrafie, die op haar beurt in samenhang met de historische gegevens, interessante mogelijkheden kan bieden voor een nauwkeuriger datering.

Herk-de-Stad: bouwwerf 'Unic'

Bij graafwerken tot op een diepte van ongeveer 4 m onder het huidige straatpeil nabij het marktplein van Herk-de-Stad kwamen enkele waterputten voor de dag (fig. 1: 4 en fig. 7). In samenspraak met de bouwonderneming en de bouwheer konden we op 2 en 3 augustus 1986 een kort onderzoek instellen. Het ging om één houten en twee bakstenen waterputten. Enkele vondsten uit de putten waren voorheen al door omwonenden geborgen. Beide bakstenen waterputten, waarvan we alleen de bodem konden onderzoeken, zijn van niet zo heel veel belang. Een van beide leverde nog wat aardewerkscherven op, waarbij onder meer Raerener-kruikfragmenten die het eerste gebruik vanaf het einde van de 16de eeuw kunnen situeren.

Interessanter daarentegen was de derde put. In tegenstelling tot de bakstenen putten, waarvan de schacht al vrij

7 Kadasterplan van Herk-de-Stad met lokaliseratie van de bouwwerf 'Unic' op nr 774e.

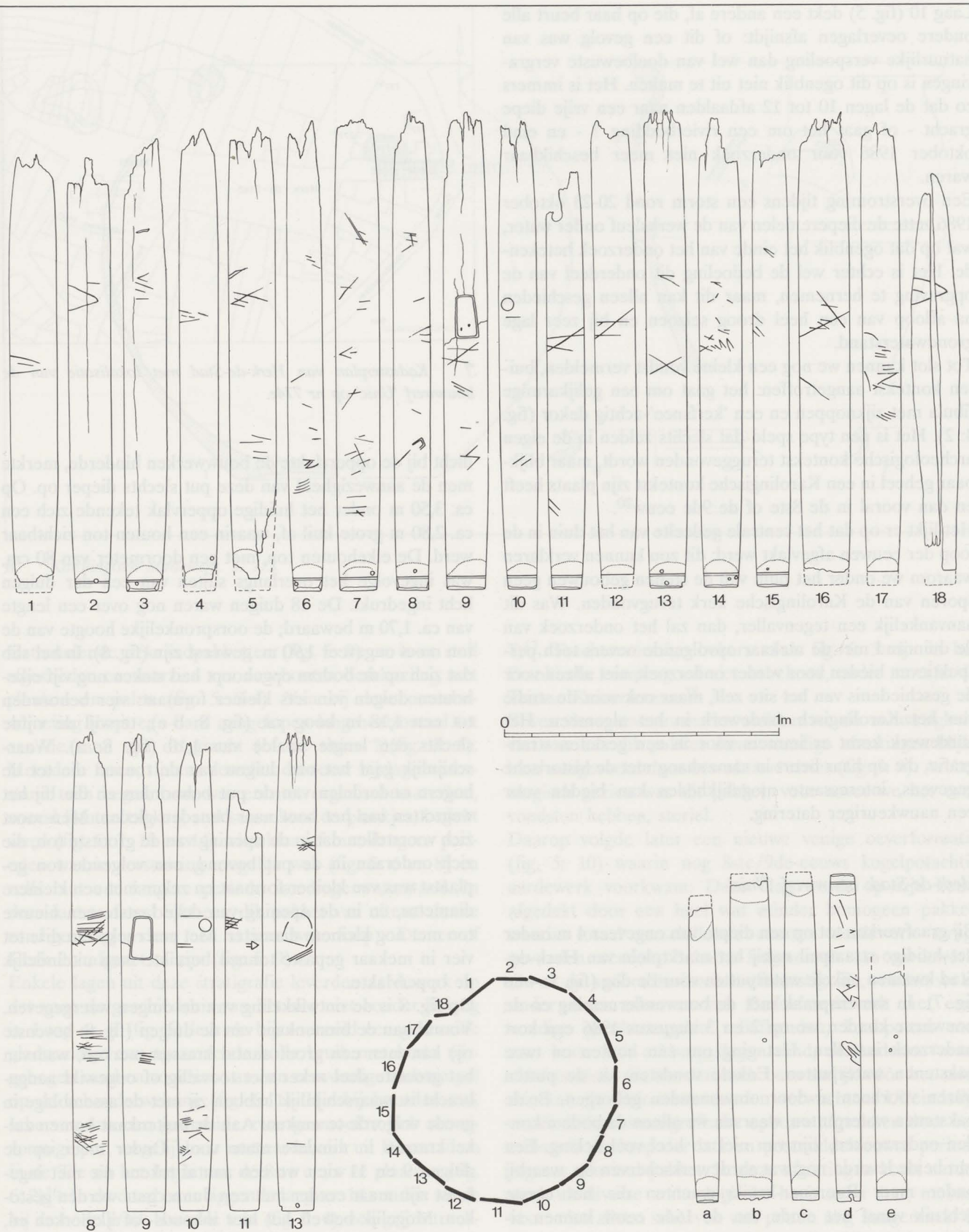
dicht bij de oppervlakte de bouwwerken hinderde, merkte men de aanwezigheid van deze put slechts dieper op. Op ca. 3,50 m onder het huidige oppervlak tekende zich een ca. 2,80 m grote kuil af, waarin een houten ton zichtbaar werd. De eikehouten ton, met een doormeter van 80 cm, was ingevolge het overlangs slijten van een der duigen licht ingedrukt. De 18 duigen waren nog over een lengte van ca. 1,70 m bewaard; de oorspronkelijke hoogte van de ton moet ongeveer 1,90 m. geweest zijn (fig. 8). In het slib dat zich op de bodem opgehoopt had staken nog vijf eikehouten duigen van iets kleiner formaat: vier behoorden tot een 1,18 m hoog vat (fig. 8: b-e), terwijl de vijfde slechts een lengte haalde van 1,10 (fig. 8: a). Waarschijnlijk gaat het om duigen van de tonnen die tot de hogere onderdelen van de put behoorden en die bij het weggroten van het hout naar beneden gleden. Men moet zich voorstellen dat in de opening van de grootste ton, die zich onderaan in de put bevond, een volgende ton geplaatst was van kleiner formaat en zeker met een kleinere diameter, en in de opening van deze laatste een nieuwe ton met nog kleinere diameter. Met een reeks van drie tot vier in mekaar gepaste tonnen bereikte men uiteindelijk de oppervlakte.

Op fig. 8 is de ontwikkeling van de duigen weergegeven. Vooral aan de binnenkant van de duigen (fig. 8: bovenste rij) kan men een groot aantal krassen merken, waarvan het grootste deel zeker niet toevallig of ongewild aangebracht is: waarschijnlijk hebben zij met de assemblage in goede volgorde te maken. Aan de buitenkant komen zulke krassen in mindere mate voor. Onder meer op de duigen 9 en 11 zien we een aantal tekens die niet ingekrast zijn maar eerder met een dunne guts werden gestoken. Mogelijk betreft het hier inhouds- of ijkmerken en, in het geval van de kleine driehoek met dubbele staart, misschien wel een kuipersmerk (nr 11).

Een datering voor het eerste gebruik van deze waterput kan afgeleid worden uit enkele aardewerkscherven, die een eind 15de/16de-eeuwse indruk nalaten. Belangrijker dan het aardewerk is een houten tripklomp, die dicht bij de bodem van de put gevonden werd. De trip is 26,5 cm

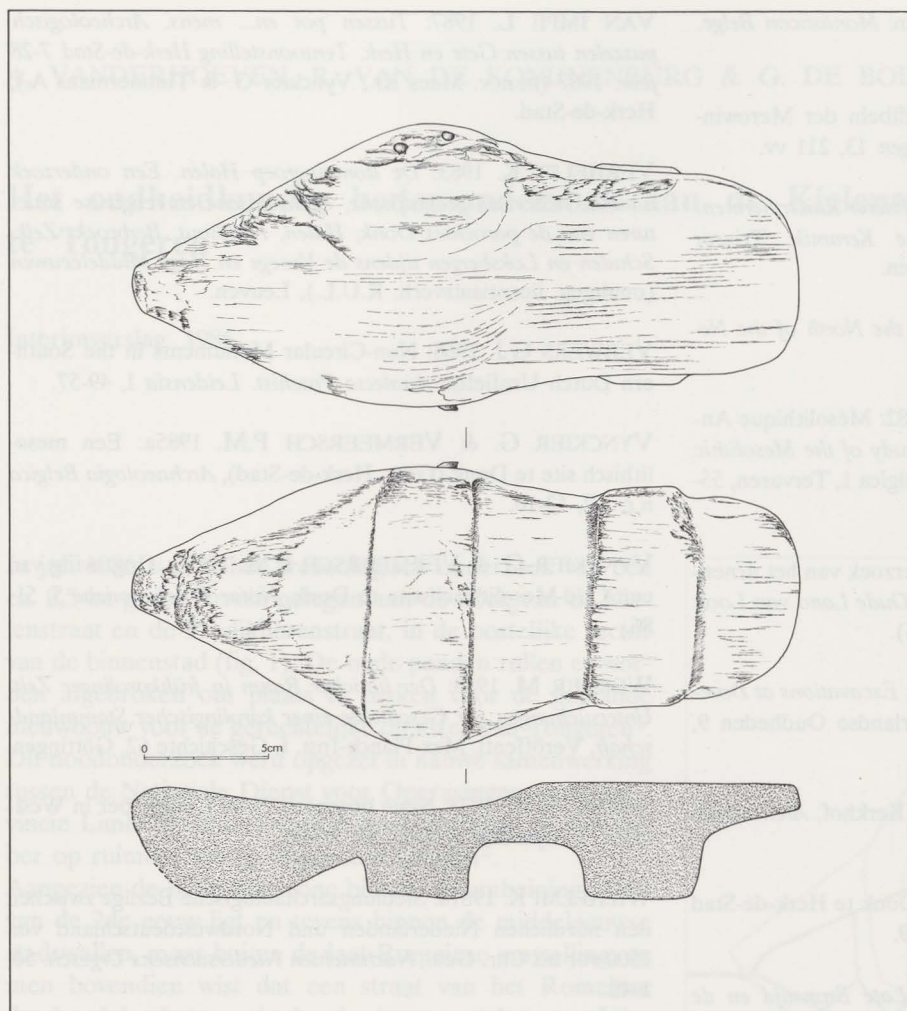
20 Capelle 1976, 714-715 en fig. 77; Hübener 1972. Informatie: St. Van Bellingen (Brussel), waarvoor dank.

8 Ontwikkeling van de houten ton uit de waterput; boven: binnenzicht op de duigen 1-18; onder: buitenzijde van de duigen 8-11 en 13, doorsnede van de ton in situ en schets van de duigen van de kleinere tonnen (a-e).

9 Schets van de houten triplomp uit de tonwaterput. S. 1/3.

lang en is omzeggens gaaf; de houtsoort werd nog niet bepaald. Behalve de dikke punt, zijn onder de hiel en de bal van de voetsool twee verdikkingen in het hout uitgespaard. Zulke klomp was bedoeld om gedragen te worden ter bescherming van het normale lederen schoeisel. Twee driehoekige lederen beslagstukken, op de zijkant van de klomp vastgeniet en boven op de wreef ineensluitend, hielpen hem aan de voet te houden; deze zijn echter niet bewaard. Triplommen van dit type blijken vooral vanaf

het eerste kwart van de 15de eeuw in de mode geweest te zijn²¹.

Welke huizen deze putten van water voorzagen kon niet meer nagetrokken worden.

21 Over trippen, zie o.a. Baart et al. 1977, 71 en 89; Groenman-van Waateringe & Velt 1975, 114-117, fig. 13. Informatie A. Matthys en St. Vandenberghe, waarvoor dank.

BIBLIOGRAFIE

BAART J. et al. 1977: *Opgavingen in Amsterdam. 20 jaar stads-keronderzoek*, Amsterdam.

BEEX G. & ROOSENS H. 1967: *Een urnenveld te Achel-Pastorsbos*, Archaeologia Belgica 96, Brussel.

BÖHNER K. 1958: *Die fränkische Altertümer des Trierer Landes*, Germ. Denkm. Völkerwanderungszeit B1, Berlin.

BRUNSTING H. & VERWERS G. J. 1975: Het urnenveld bij Valkenswaard, Prov. Noord-Brabant, *Analecta Praehist. Leidensia* VIII, 53-77.

CAPELLE T. 1976: *Die frühgeschichtlichen Metallfunde von Domburg auf Walcheren*, Nederlandse Oudheden 5, Amersfoort.

DESPY G. 1961: La charte de 741-742 du comte Robert de Hesbaye pour l'abbaye de Saint-Trond, *Ann. XXXVIIste Congres Oudheid- & Geschiedk. Kringen België - Brussel 24-30 aug. 1958*, Brussel, 82-91.

GROENMAN-VAN WAATERINGE W. & VELT L.M. 1975: Schuhmode im späten Mittelalter. Funde und Abbildungen, *Zeitschrift f. Archäol. d. Mittelalters* 3, 95-119.

- HOUTMAN E. 1976: Prieuré de Donck. In: *Monasticon Belge. VI. Province de Limbourg*, Liège, 69-70.
- HÜBENER W. 1972: Gleicharmige Bügelfibeln der Merowingerzeit in Westeuropa, *Madriider Mitteilungen* 13, 211 vv.
- HUSSONG L. & CÜPPERS H. 1972: *Die Trierer Kaiserthermen. Die spätromische und frühmittelalterliche Keramik*, Trierer Forsch. und Grabungen I.2, Mainz a/Rhein.
- KOOI P.B. 1979: *Pre-Roman Urnfields in the North of the Netherlands*, Groningen, 1979.
- LAUWERS R. & VERMEERSCH P.M. 1982: Mésolithique Ancien à Schulen. In: *Contributions to the Study of the Mesolithic in the Belgian Lowland*, *Studia Praehist. Belgica* 1, Tervuren, 55-112.
- ROOSENS H. & BEEX G. 1962: Het onderzoek van het urnenveld 'De Roosen' te Neerpelt in 1961, *Het Oude Land van Loon* XVII, 145-173 (= *Archaeologia Belgica* 65).
- VAN ES W.A. & VERWERS W.J.H. 1980: *Excavations at Dorestad 1. The Harbour: Hoogstraat I*, Nederlandse Oudheden 9, Amersfoort.
- VAN IMPE L. 1977: Donk (Limb.): Oud Kerkhof, *Archeologie* 121-122.
- VAN IMPE L. 1978: De oudste kerk van Donk te Herk-de-Stad (Limb.), *Archaeologia Mediaevalis* 1, 18-19.
- VAN IMPE L. 1980: *Urnenveld uit de Late Bronstijd en de Vroege IJzertijd te Donk I. Beschrijvende Inventaris*, *Archaeologia Belgica* 224.
- VAN IMPE L. 1983: Het oudheidkundig bodemonderzoek in Donk (Gem. Herk-de-Stad) 1977-1982. In: *Miscellanea Archaeologica in hon. H. Roosens*, *Archaeologia Belgica* 255, Brussel, 65-94.
- VAN IMPE L. 1987: *Tussen pot en... mens. Archeologisch puzzelen tussen Gete en Herk. Tentoonstelling Herk-de-Stad 7-28 febr. 1987* (m.m.v. Maes Kr., Vynckier G. & Timmermans A.), Herk-de-Stad.
- VERHELST K. 1983: *De domeingroep Halen. Een onderzoek naar de historisch-geografische, economische en religieuze structuren van de parochies Donk, Halen, Linkhout, Berbroek, Zelk, Schulen en Loksbergen tijdens de Vroege en Hoge Middeleeuwen* (onuitgeg. licentiaatsverh. K.U.L.), Leuven.
- VERWERS G.J. 1966: Non-Circular Monuments in the Southern Dutch Urnfields, *Analecta Praehist. Leidensia* I, 49-57.
- VYNCKIER G. & VERMEERSCH P.M. 1985a: Een mesolithisch site te Donk (Gem. Herk-de-Stad), *Archaeologia Belgica* n.r. I-2, 13-16.
- VYNCKIER G. & VERMEERSCH P.M. 1985b: Opgraving van een Oud-Mesolithisch site te Donk, *Notae Praehistoricae* 5, 51-86.
- WERNER M. 1980: *Der lütticher Raum in frühkarolinger Zeit. Untersuchungen zur Geschichte einer karolingischer Stammlandschaft*, Veröffentlich. Max-Planck-Inst. f. Geschichte 62, Göttingen.
- WILHELMI K. 1975: Neue bronzezeitliche Langgräber in Westfalen, *Westfälische Forsch.* 27, 47-66.
- WILHELMI K. 1981a: Siedlungsarchäologische Bezüge zwischen den nördlichen Niederlanden und Nordwestdeutschland von 1500 vor bis Chr. Geb., *Nachrichten Niedersachsens Urgesch.* 50, 1-42.
- WILHELMI K. 1981b: *Zwei bronzezeitliche Kreisgrabenfriedhöfe bei Telgte, Kr. Warendorf*, Bodentalert. Westfalens 17, Münster.
- WILHELMI K. 1983: Die jüngere Bronzezeit zwischen Nieder-Rhein und Mittelweser, *Kleine Schriften aus dem vorgesch. Seminar Marburg* 15, Marburg.